

O Brakhipen i Ćinderzene andi Albania pal-lal o Thami e Brakhipen Kotar i Diskriminacia

UNE JAM NJESOJ SI TI

Komisioneri për Mbrojtjen
nga Diskriminimi

Commissioner for Protection
from Discrimination

BEST PRACTICES
IN
ROMA INTEGRATION
IN THE WESTERN BALKANS

O Brakhipen i Ćinderzene andi Albania

paI-Ial

o Thami e Brakhipen
Kotar i Diskriminacia

Tirana, 2013

Akava lil isi-le sar res te del informacia e manuŝenge kotar jekh grupa e Ćinderzëne¹, opral e garantura thaj o brakhipesko thami mamuj i diskriminacia, pal-lal o Thami e Brakhipesko kotar i Diskriminacia.

O lekhavipen akadava lilesko kerdilo kotar o Komisari vaŝ o Brakhipesko kotar i Diskriminacia anda o poŝno e Viramlinako e OSBE vaŝ Demokratikno Istitucione thaj Manuŝikane Xakaja (ODIHR). O lekhavipen kerdilo kotar o pokipen e Evropako Jekhipen, ando projekto e Praktikora maj Lache vaŝ i integracia e rromengi kaj kerdol kotar i Viramlin e ODIHR. So vakerdolpe ando kava lil na naj reflektu saro o oficialno godipen e Evropako Jekhipen, chi e potitike thaj i pozicia e ODIHR.

Ballina: Rahela Kotollaku, siklövni e školaqi “Bajram Curri”, dikhadi andi ekspozicia kaj kerdili ando projekto “Diskriminacia: Sar dikholpe thaj e adivesutne lupunzipen”, kotar i OSBE andi Albania.

¹ O anavipen Ćinderzëne labãrlipe akate kaj te sikavel jekh grupa raca, devlikane, politikno, etnia a avera grupora kaj godãrenpe sar aversar kotar e avera zëne jekhe themeste kaj von si kotor. Andi akava lil vakeroipen sar Ćinderzëne pal-lal i Kostitucia e Albanikani Republika (averĉhandi).

ANGLO-LIL

I Albania sal-la thaj sil-la jekh sadajekhutno undilipen kotar e laĉhãripen e standartura, e brakhipen thaj o respekto e manuŝenge xakaja, kotar kaj si thaj e selõrrëngo xakaja. Akava fakto avilo kotar i prũva e amare themesko somdasnipen ande maŝkarthemutne thaj themeske asociacia, thaj e ratifikacia o aderacia ande bute maŝkarthemutne konvente e manuŝenge xakaja thaj, andi ratifikacia biasijekh rezervacia andi Avlinaqi Konventa e Evropaqi Sombeŝipen “O Brakhipen e Nacionalno Butederzëne”.

Jekh garantura po-but kotar o brakhipen e Ćinderzënenengo kerol o Thami Gind 10221 “O Brakhipesko kotar i Diskriminacia”. O Komisari e Brakhipesko kotar i Diskriminacia kerdilo bazome andi akava thami, sar biumblavdo institucia lenge butãqe, kaj sarbarrãrel o efektivno brakhipesko kotar i diskriminacia taj kotar sarkon phiravipe kaj ŝaj anel diskriminacia.

Irma Baraku
Komisari e Brakhipesko kotar i Diskriminacia

1. SO SARBARRĀREL O THAMI E "BRAKHIPESKO KOTAR I DISKRIMINĀCIA" E ĆINDERZENENGO ANDI ALBANIA?

O thami e "Brakhipesko Kotar i Diskriminacia" sarbarrĀrel o xakaj sarkon manuŝesko barabaripe anglal i thami ta barabar brakhipe kotar i thami, brakhipe efektívno kotar i diskriminacia thaj kotar sarkon phiravipe kaj ŝaj anel diskriminacia biumblavdo kasko Ćinderzenengo san.

2. SO SI I DISKRIMINĀCIA KOTAR JEKH MANUŝESTAR JA JEKH GRŪPA MANUŝENGI?

Diskriminacia kotar jekh manuŝ ja jekh grŭpa manuŝengi ka hatjeras sarsavo distinkcia, avriĉhivipe, tiknĀripe ja preferenca bazome kotar sarsavi aŝ i rāca, i rang, i etnĀa, i ĉhib jekhe zenesi ja jekhe grupate, kaj si-le sar res ja konseguenca o lupunzipen ja biŝajutno o ĉheripen sajekh sar e vavera, e manuŝikane xakaja garantura pal-lal o thami.

3. SAVE ISI E FŌRME E DISKRIMINĀCIE KOTAR I ĆINDERZENE?

Dirĕkto diskriminacia ovel kana jekh manuŝ ja jekh grŭpa manuŝenqi kaj isi kotar i Ćinderzëne, trajtonŃn po bilaĉhes kotar jekh aver manuŝ ja jekh aver grŭpa manuŝenqi kaj si li on k-i jekh miazutni situācia..

Misal: O ŝerutno jekhe ŝkolako 9-berŝengi, ando ulavipen kaj kerda e siklavnege andi siklĀrlin, vakerdasa kaj e rroma siklovne te ĉhidonpen jekhe themeste andi jekh aver siklĀrlin. Akaja si separacia akale khetanipeste.

Indirĕkto diskriminacia si odoja fŃrma e diskriminaciaqi kaj ovel kana jekh dispozĀta, jekh kritĕri jav jekh praktika, kaj dikhŃl birigutni, ka ĉhivel sas jekhe manuŝes ja jekh grŭpa manuŝenqi, kaj isi kotar i Ćinderzëne, k-o po phare kondicie kotar o avera.

Misal: Jekh istitucia sarkon berŝ ulavel jekh bonus zĀlag manuŝenge lenge lache butatje, ma e statistikora sikaven kaj akava bonus asijekh berŝ ni lilalpen kotar duj butjarne kaj sa kotar i Ćinderzëne em soske lengi butji sa jekh-soj.

Siklãripen diskriminãciaqe, si jekh siklãripen ja jekh mangipen, ba-zome p-i hierãrxia, kaj te diskriminõl jekh ja po but manuša kaj si kotar i Ćinderzëne.

Misal: Ande jekh themutno istitucia vazolpe jekh komisia ad-ahoc kaj te kerel o kompeticia pal-lal e procedure o civilno sevipen. O šerutno e istituciako del jekh konfidencialno direkcia e somdasnenge kaj si andi komisia ad-hoc, o manuš kaj si kotar i dasni Ćinderzëne em kerol kompeticia, ma te del-le maj e bare viram.

Maćavipe² si odoja fõrma e diskriminãciaqi kaj ovel k-o suro jekhe bilaće phiravipnasqo, kana phandel pes sarsave ž3eno kotar jekh Ćinderzëne, phiravipe savo kamel ja aresel o azbavipe e manušesqe demnitetaqo aj o vazdipe jekhe ambientesqo daravno, dušmanikano, pherdo kušimatençar akale manušesqe.

Misal: Ande jekh pero jekh grũpa maksemã kotar i Ćinderzëne serbo-malazez, kušlona bilache vorbençar thaj phžrdel lenge orizinate. Akaja anda paniko thaj daraipen ande maksemã.

Diskriminãcia vaš o maladõpe, si odoja fõrma e diskriminãciaqi kaj ovel jana si distinkcia, tiknãripe ja preferenca, kotar o maladõpe manušençar ja grupençar manušenqe kaj si kotar jekh Ćinderzëne.

Misal: Ande jekh siklãrlin, avel jekh nevo siklarno kaj si kotar jekh Ćinderzëne. Albani o siklarno maj o lacho andi siklãrlin, astarol-le paše thaj maladõpe lesar. E siklarne širde kaj te telaren leske mõldipe thaj ni lena-le ande aktivicia kulturna e školaqe, soske vov maladõpe jekhe siklõvnesar kotar e Ćinderzëne.

Bipinzaripe jekhe godãvere laćharipnasqo, ovel kana na pinzarel pes ja na mukhel pes te kerdõn o laćharimãta ja paruvimãta savenqe si nevõja ta savenqe na kamlol pes but kaj te kerdõn, vaš o manuša tikne šajutnimatençar ja aver manuša k-o drujalimãta liparde k-o artiklo 1 e Thamosko e Brakhipesko kotar i Diskriminãcia.

Misal: Zamira, jekh chej kaj sil-la šajnipe tiknãre, sarkon paraštuj keroj laboratnora buti, ma i sala i laboratnora siklãrlin isi ando agor phalaj e školako, thaj voj asijekhfora ni žilda andi akija leksicia. Akaja

2 Tr.Note: Adni albaniãqi gadjikani chib sila but mandaipen; kotar ande akaja chib šaj te lolpe sar maćavipe, adjal sar si amboldi akate.

bibutãripen e školako kaj te adaptisarel e trujalipen e školaqe, kerol bipinzaripe jekhe godãvere laćharipnasqo.

Viktimizãcia, si o trajtimi po tele ja bilaće kansekvenciençar, kaj ovel sar reãkcia pala jekh rovlipe ja jekh procedũra savãqo res si i aplikãcia e parimesqi vaš o barabaripen.

Misal: Jekh siklãrno trždel pes bilache e siklarnesar, soske vov kerda rovipen ko šerutno e školako se jertisailo diskriminato kotar i raca. O trždelpo e siklãrnosko isi jekh reãkcia pala jekh rovlipe e siklavnosko thaj kerolpe viktimizãcia.

4. ŠAJ KERDOLPE JEKHE DISKRIMINãCIA DUJTOJ JA BUT-TOJ JEKHE MANUŠESTE KOTAR I ĆINDERZËNE?

Va. Jekh manuš kaj si kotar jekh Ćinderzëne, šaj te avel em diskriminatora viktimã jekh ja po but ašencar garantura pal-lal akava thami.

Shushica Januaro 2013, Godipengo Aktivitetora opral o Thami e Brakhipen kotar i Diskriminacia.

5. KEROL DISKRIMINãCIA E VAVERENGE KANA LEN-PE POZITIVNO MASE E ĆINDERZËNGE?

I lodel mase kaj sil-len sar res o thovel sigõ barabaripen realno, kana bibarabaripen kerdilope kotar i diskriminãcia kotar i raca, etnia, chib, rang, si sar jekh pozitivno butãripen thaj naj diskriminatora, pal-lal akava thami. Akija masa

ćhindelpo kana aven e objektivora e tratinimase thaj e anevipen o barabar šaipen.

Adajal si mase kotar o pastripe e siklãripesko e chavorrengo: Direkcia kotar o Ministro e Siklãripesko ando ginavipe 6, dive 29.03.2006 "O

Rezistripjen ande škole e chaverrengo kaj naj-len o lil e bijandimasko”, ja e kuote e rromenge thaj e egjiptianenge kaj te keren o universiteti, direkcia kaj te uladon e školeqë pustikora bilovengo e rromenge siklovne.

6. O THAMI PAL O BRAKHIPE KOTAR I DISKRIMINÀCIA BRAKHEL E ĆINDERZENE KOTAR:

- E reklàme save keren diskriminàcia;
- Kotoripe k-i politika save keren diskriminàcia; thaj
- O mestipen kotar somzanipe thaj religia.

7. KON-ISI E UMALE KAJ O THAMI DEL?

- Ko siklāripjen umal;
- Ko butārnipjen umal; thaj
- Ko lachipjen thaj sevipjen umal.

Januaro 2013, E šherutne e rromenge thaj e egjiptianorengë orgnaizacia kaj kere sombutipjen e Komisaressar o Brakhipen kotar i Diskriminacia.

8. SAR BRAKHEL O THAMI E BRAKHIPESKO KOTAR I DISKRIMINÀCIA KO BUTĀRNIPJEN UMAL?

Ačhavelpe i diskriminàcia ko butārnipjen umal, kaj šaj te kerdolpe jekhe manuseste kaj isi kotar e Ćinderzëne, kotar i ĉhib kaj si ande reklàme e butārnenge themenge, o arakhaipe thaj o gelipjen andi buti, o trainipjen e butārnengo, phanglipje thaj

o musaripe e zilekhipjen, avera.

9. SIL-LEN UN3ILIPEN O KODOVA KAJ DEN BUTI KAJ TE ROKHEN I DISKRIMINÀCIA E ĆINDERZENENGI ANDI BUTI?

O odola kaj den buti si unzile kaj te keren thaj te vazen o barabaripjen, thaj te rokhen sarkon diskriminàcia kerdipjen kaj čherdolpe andi buti. Se dikolpe diskriminàcia, o odola kaj den buti, trebal kaj te len mase disiplinorora kotar o brakhipe e butarnengo kotar i diskriminàcia. Se e odola kaj den buti len jekh rovipjen vaš i diskriminàcia, jekhe čhonese von si unzile kaj te ambòlden.

Misal: O Artani si jekh butārno thaj si panz berš kaj kerol buti ando bizneso e Benesko. E amala e Artanese kotar e berša, uštile andi buti thaj vov na. O Artani kerol jekh rovipjen e Benesqe, kaj vakeroleske kaj si diskriminato soske vov si kotar e rromengo khetanipjen. O Beni ni lol lesko rovipjen thaj but dive pal-lal ikaldarel-le katar i buti bi dindo leske sose. O Artani zal ko Komisari e Brakhipesko Kotar i Diskriminàcia kaj te kerol rovipjen. O beni kerda diskriminàcia e Artanese soske vov ni dikhla leski disriminàtorora rovipjen thaj kaj ikaldardal-le kotar i buti mamuj o thami.

10. SAR BRAKHEL O THAMI E BRAKHIPESKO KOTAR I DISKRIMINÀCIA KO SIKLĀRIPJEN UMAL?

O thami rokhel sarkon distincia, tiknāripe, ja eskludia vaš o kerdipe e siklāripengo istitucia, lovekanipe vaš o siklāripjen; o zuvipjen andi škola, o mòldipjen, o kerdiepe ande mase e disiplinora o ikaldaripjen.

11. SIL-LE UN3ILIPEN O SERUTNO E SIKLĀRIPESKO ISTITUTO KAJ TE AČHADEL I DISKRIMINÀCIA ANDE LESKO O LESKI ISTITUTO?

Va, le o la sil-le/sil-la but unzilipe, sar: o vazipe e somzanipesko o

brakhipte kotar i diskriminacia; te ĉhol o thami ando trujalipe e školako; te del disiplinaro sànkcie sarkones kaj arakhlol pes došalo odolesqe so kerda diskriminacia kana akala sànkcie si godaver, proporcionalo ta giren k-o kompetence e serutnesqe, avera.

12. SAR BRAKHEL O THAMI E BRAKHIPESKO KOTAR I DISKRIMINACIA KO LACHIPEN THAJ SEVIPEN UMAL?

O manuś kaj del lachipe thaj sevipen sareng, lovcenar ja na, rokhel kaj te kerol diskriminacia e manusenge kaj si kotar jekh ĉinderzëne.

Misal: Trin ĉavorre, ni mukle-len kaj te den andre jekh ratjako loka-lno, soske o lokalno si pherdo thaj naj ĉuĉhe thema. So von keren te našen, dikhen kaj pal-lal lendar den andre avera zëne. Akija del jekh abser diskriminatora thaj i eskludia kotar o sevipen.

13. KON SI O KOMISARI E BRAKHIPESKO KOTAR I DISKRIMINACIA?

O Komisari si jekh publiko juridikno biublavdo zëno, kaj diele thamesko autoritetno kaj te garantonel o efektivo brakhipte kotar i diskriminacia thaj sarkon avera kaj keren diskriminacia.

14. SAVE SI E PRINCIPALNO KOMPETENCE E KOMISARESKO VAS E BRAKHIPE KOTAR I DISKRIMINACIA?

O Komisari e Brakhipesko kotar i Diskriminacia

- Dikhlarel o rovimata so keren lesqe o manuśa ja o grupe e manuśenqe save patan kaj lenqe kerde diskriminacia, ja kotar e organizacia;

- Kerel administrativo rodlarimata pala so lel patover informacia kaj akaja thami sine uštavdi;
- Del administrativo sànkcie palal so phenel akaja thami;
- Ispidel o principa e barabaripnasqe ta e bidiskriminaciaqe, maśkar aver vi dindor lekhavde informacie albanikanes ta k-o ĉhibā e ĉinderzënenqi;
- Pradikhel i aplikacie akala thamāqi;
- Kerel ankete pal i diskriminacia;
- Del rekomandacie k-o kompetente avtoriteta, po but propozindor te kerel pes nevi legislacia ja te paruvdol ja te nevardol i aktualo legislacia;
- Anglal e kriselinā k-o civilo sure te del duma k-o anav e manuśesqo savo rovel pes;
- Te zamavel edukaciaqe ta zanavipnasqe aktivimata vaś te del piko i aplikacia akala thamāqi, avera.

15. SAR DIKHLARELPE JEKH DISKRIMINATORA ABSER?

a. Pal-lal o rovipte e:

- Jekh manuś;
- Jekh grupa manuśenqi; thaj
- Jekh organizacia thamikane interesenar.

b. O Komisari e Brakhipesko Kotar i Diskriminacia pal-lal so lel patover informacia kaj akaja thami sine uštavdi.

16. KATAR KON ŠAJ TE KERE ROVIPEN JEKHE DISKRIMINÀCIA ABSER?

Si garantura o brakhipe kotar i diskriminàcia kotar sarkon çheripe ja biçheripe e:

- Fiziko manuś;
- Juridikno manuś; thaj

Decembro 2012, E vulnerabola cinderene keren дума ando so isi i diskriminacija.

- Publiko raimzta.

17. SAVE SI E ABSER KAJ NI LEL PES ANGL-I JAKH E ROVIPEN?

O rovipen na lel pes angl-i jakh kana:

- Si bi anavesko;
- Si abuzimi e xakajesqo vaś rovipen k-o

komisàri, ja na perel k-o dispozicie akala thamàqo;

- O vipal puçhipe si k-o dikhlàripe k-o jekh aver roviqe ja pala laqe sine jekh decizia po anglal ta nane neve butà;
- Dikhòl duśles kaj nane la bàza ja nane dùsta informàcia vaś te kerel pes jekh rodlàripen;
- Sa o fàkte save keren o kòkalo e rovipnasqo ondile anglal o giripen k-i zor akala thamàqo;
- Avel po zabades sar trin berś kotar o vaxt kana ondili i diskriminàcia ja po zabades sar jekh berś pala so o manuś zangla i diskriminàcia.

O rovipen anglal o Komisari e Brakhipesko Kotar i Diskriminàcia si bipokindo. Kaj te dikhen e manusa se sar te djan ando website e Komisariako, si jekh rovipen forma, kaj naj unzil.

18. O PROCEDÛRE KAJ O KOMISARI E BRAKHIPESKO KOTAR I DISKRIMINÀCIA LEL PAL-LAL O ROVIPEN?

O Komisari:

- Verifikonel o fàkte;
- Šaj kerel jekh publiko seànca te sunel e riga ta akharel sarsavo aver interesome persòni;
- Ròdel te arakhel phralikani solùcia maşkar o manuś kaj rovel pes ta odova mamuj kasqe kerdilo o rovipen;

Lezha, 22 Februari 2013.

- Lel decizia ta biçhalel e rigenqe andre k-o 90 divesa kotar o dives kaj lias o rovipen ja, kana kerda publiko sunimasqi seànca, andre k-o 90 divesa kotar o dives e seancaqo. I decizia si te ovel la andre laqe e butà so kamlòn pen kerde ta vi o vaxt zi kana si te kerdòn

- Kana o komisari phenel e manuśenqe te keren ja te laçharen verver butà, o persòni kasqe phenda akava si te kerel e komisarresqe rapòrti andre k-o 30 divesa vaś so kerda te realizinel lesqi decizia.;
- Kana o persòni mamuj kaste kerdilo o rovipen na zanavel e komisares ja na kerel so i decizia lesqi phenda lesqe te kerel, o komisari del les glòba. I glòba perel kana o persòni kerel sa so phenel i decizia zi k-o efa divesa palal so die les glòba; thaj
- Šaj te mangel kotar o kompetènto avtoritètà te nikalen ja te açhaven i autorizàcia e aktivitetaqi e fizikone ja e juridikone subjektesqe kaj na zal pal-i decizia e komisarresqi.

19. KAJ KEREN ROVIPEN VAŠ DISKRIMINÀCIA UZAL O KOMISARI?

Uzal o Komisari, o rovipen šaj te bichallope:

- Ko serutno jekhe istituto siklãripesko;
- Ko kodova kaj del buti; thaj
- Andi kriselin.

20. SE JEKH ROVIPE BICHALDOPE KO KOMISARI E BRAKHIPESKO KOTAR I DISKRIMINÀCIA, ŠAJ BICHALEL-LA KOTAR I KRISLIN JEKHE ROVIPENESAR?

Sarkon manuš o grupa manušengo kaj vakeroł vaš leste kerdilope diskriminàcia pal-lal avera kotar i rãca, i etnìa, i ĉhib, i lingutni identitëta, si les xakaj te rovel pes k-i kompetëto kriselin, palal so phenel pes k-o Kòdi e civilone proceduraço kaj te magol o pokinipen e došaço. O rovipen anglal o Komisari na naj kondicia kaj te vazel jekh rovipen thaj ni kerol lupunzipe kaj o manuš uštado te zal ki kriselin.

21. SI KAJ RAJONALNO VIRAMLIN ŠAJ TE VAZAV ROVIPEN?

Komisari, si jekh nacionalno istituto kaj si maškare o Tiran. Ma, e zenenge kaj besën ande avera forora šaj te bichalen o rovipen postasar. Aver, šaj te roden ažutisaripe kaj te arakhen-tumen e Komisaresar, ande tumare Komune kaj besen, soske o Komisari kerda jekh zilekhipen xanik Komunencar, thaj po but em okodola kaj kamukeren diskriminàcia. E rovipen šaj te kerdon em e internetosar.

Gjirokastra, 27 Novembar 2013. Foto kotar o zilekhipen e Komunencar ando projekto “E praktikora maj lache vas i integracia e rromengi ” kaj kerdol kotar o OSBE/ODIHR, pukindo kotar i BE-ja.

22. SAR TE ARAKHEN E KOMISARE E BRAKHIPESKO KOTAR I DISKRIMINÀCIA?

O Komisari e Brakhipesko Kotar i Diskriminàcia šaj te arakhen-le kotar o telefono, bichalen jekh lil o faksi, o kaj te keren jekh forma kaj arakhallope ando interneto e Komisaresko e Brakhipesko Kotar i Diskriminàcia ando www.kmd.al.

ADRESA:

Rr: Sami Frashëri, Nr 10, Kati II, Tiranë

Kutia postare 1019

Telefon: + 355 4 243 1078

Faks: + 355 4 243 1077

E-mail: info@kmd.al

Web: www.kmd.al

